

RECERQUES RECENTS SOBRE LES PRIMERES DONES JURISTES A CATALUNYA: RESULTATS PROVISIONALS DE LA LÍNIA DE TREBALLS DE FINAL DE GRAU DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA SOBRE EL TEMA (2018-2024)

Max Turull Rubinat
Facultat de Dret
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La invitació del nostre col·lega, el professor Josep Serrano Daura (Universitat Internacional de Catalunya), a participar en la jornada d'estudis «Els drets de les dones en el dret», organitzada per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans) el passat 2 de desembre de 2021, ha estat el pretext ideal per a analitzar què ha donat de si la línia de treballs de final de grau (TFG) que dirigim a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. Ja avancem, per tant, que no presentem cap recerca pròpia, sinó que, davant de la dificultat de coordinar un gran nombre de persones diferents i donar cabuda a tantes contribucions, aquí mostrem la recerca que les autores dels respectius TFG han fet durant aquests últims anys.

Per a qui no estigui avesat a la nova terminologia acadèmica derivada de la implantació de l'espai europeu d'educació superior (EEES), o procés de Bolonya, el TFG és el treball acadèmic que han d'incloure totes les titulacions de grau, hereves de les antigues diplomatures i llicenciatures. En el grau en Dret de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, el TFG té una dimensió de sis crèdits del sistema europeu de transferència de crèdits (crèdits ECTS, de l'anglès *European credit transfer system*), que equivalen, en teoria, a unes cent cinquanta hores de treball o dedicació de l'estudiant. Es tracta, per tant, d'un treball de final de carrera, que en el grau en Dret tant pot ser un dictamen com una simulació, una recerca bibliogràfica o una recerca desenvolupada a partir de fonts primàries.

Actualment a la Facultat de Dret s'ha consolidat una línia de TFG impulsada pel Departament d'Història del Dret, Dret Romà i Dret Eclesiàstic de l'Estat sobre les primeres dones juristes a Catalunya, però que ha ampliat el seu radi a altres territoris i també a institucions de l'Estat espanyol.

Es podria dir que tot va començar una mica per atzar, com tantes coses a la vida. Entre els anys 2004 i 2008 qui subscriu aquestes línies va ser secretari de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona (UB). En una prestatgeria del despatx que ocupava, a la Secretaria, hi havia uns vells volums que va resultar que eren els registres de matriculacions d'alumnes

d'ençà del 1915. Sí, una mica inexplicablement, aquest petit tresor d'arxiu havia seguit al despatx del secretari any rere any, no se sap des de quan. I allí va seguir, però ben custodiat, durant uns anys més, abans d'ingressar a l'Arxiu Històric de la Universitat. Uns anys més tard, el 2015, Àfrica Castellà Torrus, una estudiant de batxillerat de l'Institut Manuel Carrasco i Formiguera, de Barcelona, que és on estudiaven les meves filles, em va venir a veure per indicació de la seva tutora del treball de recerca, la professora d'història Carme Solsona, amb qui vam entaular amistat, per si la podia ajudar a triar un tema relacionat amb el dret, que era la seva vocació i la carrera que volia estudiar quan ingressés a la universitat. Li vaig proposar de fer un buidatge i una anàlisi de les dades contingudes en els vells llibres de registres de matriculacions a què he al·ludit, i així ho va fer. Al cap d'uns mesos, en va sortir un treball de recerca de batxillerat ben reeixit que duia per títol «Una lluita cap a la igualtat. Les primeres dones advocades».¹ Es tractava d'un bon treball, però l'alumna s'havia dispersat una mica, havia dedicat moltes pàgines a Concepción Arenal, Clara Campoamor i Victoria Kent, entre les precursoras, i també a entrevistes a advocades significatives contemporànies, de manera que l'anàlisi del material històric proporcionat havia perdut protagonisme.

Amb el convenciment, doncs, que la font dels registres de matriculacions podia oferir més rendiment historiogràfic, vam proposar a Patrícia Soler Peña que l'analitzés a fons. Soler era una estudiant de Dret de la nostra facultat que el curs 2018-2019 s'havia inscrit en la línia de TFG que duia per nom «Institucions públiques de Catalunya des de l'edat mitjana fins a l'actualitat». La línia, adscrita a l'àrea de coneixement d'Història del Dret, com es veu estava plantejada per a poder encabir recerques d'interès d'un ventall ampli d'alumnat, com així era. Patrícia Soler va acceptar la proposta i, de fet, va començar, gairebé sense adonar-nos-en, la línia de les primeres dones juristes a Catalunya, que es va formalitzar com a línia de TFG el curs següent.

D'ençà del TFG de Patrícia Soler, se n'han defensat divuit i durant el segon semestre del curs 2022-2023 n'hi ha quatre més en funcionament. Diríem que fins ara s'han produït més d'un miler de pàgines de text, una part molt significativa de les quals es pot considerar autèntica generació de coneixement.

Tots els TFG van precedits d'una introducció on l'autora exposa els objectius de la recerca, la metodologia emprada i les fonts que ha utilitzat. Després acostuma a venir un capítol introductori en què es fixa o bé el context històric i jurídic de la recerca, en uns casos, o bé l'estat de la qüestió, en d'altres. En tots dos casos es tracta d'una tasca d'anàlisi i síntesi bibliogràfica. A partir d'aquest punt ja podem considerar que l'estudiant entra en el nucli del treball i en la recerca pròpiament dita. Habitualment el treball sol anar acompanyat, al final, d'un apèndix documental amb annexos que poden ser de diversa índole: des de dades quantitatives sovint processades estadísticament fins a transcripcions d'entrevistes.

1. Aquest treball avui es pot consultar en el web dels premis als treballs de recerca de la Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya: <https://premisrecerca.uvic.cat/sites/default/files/webform/una_lluita_cap_a_la_igualtat.pdf>.

L'objectiu d'aquesta contribució, igual que el de la ponència oral defensada en la jornada de treball esmentada, no és tant fer una síntesi dels TFG, sinó oferir una visió panoràmica dels resultats aconseguits amb aquestes recerques. Lamentablement, en aquest text no podem entrar a fons, per raons d'espai, en els diferents treballs i ens hem d'acontentar amb remarcar en cada cas el seu interès i facilitar l'accés per a consultar-los. Podríem presentar-ho per ordre cronològic acadèmic, o alfabètic de les autores, etc. Hem optat, però, per agrupar-los en cinc grans blocs atenent als tipus de recerques fetes. Així, distingim els treballs basats sobretot en metodologies quantitatives, als estudis de cas (o aproximació qualitativa o biogràfica) fora del context acadèmic, els estudis de cas dins de l'àmbit acadèmic, els treballs centrats en aspectes de l'Administració de justícia i, finalment, els treballs més transversals o que no encaixen en cap de les tipologies esmentades.

No és un detall insignificant que tots els treballs els hagin fet dones —fins aquí podria resultar normal—, que s'han sentit especialment empoderades i han cregut, unes amb més èmfasi o passió que d'altres, que amb el seu TFG contribuïen a la causa de la igualtat i la llibertat.

La major part dels treballs que referim poden ser consultats en el repositori digital de la Universitat de Barcelona.²

2. TREBALLS MAJORITÀRIAMENT QUANTITATIUS

2.1. LES PRIMERES DONES JURISTES DE CATALUNYA, DE PATRÍCIA SOLER

El primer TFG d'aquesta línia va ser defensat el curs 2018-2019 per Patrícia Soler Peña i duia per títol *Les primeres dones juristes de Catalunya. Evolució del nombre de dones estudiants de Dret i col·legiades a Catalunya (1910 a 1968)*. A Patrícia Soler, li vaig passar l'esmentat treball de batxillerat d'Àfrica Castellà per si l'inspirava a triar un tema. La seva primera opció va ser aprofundir en la figura de Maria Soteras, la primera dona llicenciada en Dret per la Universitat de Barcelona i la primera dona col·legiada en un col·legi d'advocats a Catalunya, l'any 1927. Les dificultats per a obtenir informació —al Registre Civil de Barcelona no li ho van posar gens fàcil, sinó més aviat al contrari— la van conduir cap a un treball quantitatiu. Va disposar de dues fonts d'informació principals: d'una banda, el Fons Documental de l'Institut Nacional d'Estadística (1912-1968) de l'Estat espanyol, i, de l'altra, el també esmentat llibre de registre de matriculacions de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona (el volum dels anys 1910-1955 ja estava custodiat a l'Arxiu Històric de la Universitat i el del període 1956-1968 encara era a la Facultat).

L'autora va buidar i sistematitzar moltes dades que mostra en diferents gràfics, figures i taules molt suggeridores. Una figura important és la que mostra l'evolució d'homes i

2. Vegeu el Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <<https://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/47429>>.

dones matriculats a la Facultat de Dret entre els anys 1914 i 1968. El curs 1935-1936 hi havia matriculades un 9% de dones, el curs 1940-1941 van descendir al 2% i el curs 1953-1954, al 5%. Va caldre esperar fins al curs 1961-1962 per a recuperar aquell 9% que s'havia assolit el 1935.³

Les primeres dones matriculades tenen noms i cognoms, naturalment. La primera, el 1915, fou María Amparo Roig García, però no ens consta que arribés a llicenciar-se. La segona a matricular-se, ja el 1922, va ser Maria Soteras Mauri, que fou la primera dona que es va llicenciar en Dret a Catalunya. Una altra dada significativa és la comparació entre el nombre d'alumnes dones matriculades i el de llicenciades: ens adonem, per exemple, que entre el 1915 i el 1932 van començar els estudis de dret 32 dones i només els van acabar 12 (31,5%).⁴

No menys interessant resulta la comparació entre el nombre de dones llicenciades i el de col·legiades:

1927-1936: 9 llicenciades i 9 col·legiades (100% de col·legiació)
 1940-1943: 5 llicenciades i 0 col·legiades (0%)
 1940-1955: 49 llicenciades i 13 col·legiades (26%)
 1956-1968: 166 llicenciades i 66 col·legiades (40%)

En els mateixos períodes, com es pot consultar en el treball, el nombre de col·legiats homes és pràcticament idèntic al de llicenciats.⁵ Per altra banda, observem que, entre les persones col·legiades, en els homes sempre són majoria els que exerceixen, mentre que en les dones són majoria les que no ho fan.⁶

Més enllà de l'explotació d'aquestes i altres dades, una altra punt fort d'aquest TFG és que incorpora uns annexos molt rics i que han facilitat alguns del TFG posteriors. Hi trobem, per exemple, els noms de les dones que van començar els estudis de Dret, en modalitat oficial i modalitat no oficial, entre el 1910 i el 1968,⁷ el nombre d'alumnes homes i dones matriculats a cada curs en el mateix període,⁸ el nombre de dones matriculades i llicenciades en el mateix període,⁹ els noms i la localitat de procedència de les dones llicenciades entre el 1927 i el 1968,¹⁰ i els noms de les dones col·legiades en el mateix període.¹¹ Aquestes llistes amb noms i cognoms, com es pot suposar, facilitaven una mica el camí a posteriors estudis qualitius que volguessin aprofundir en casos concrets.

3. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya. Evolució del nombre de dones estudiants de dret i col·legiades a Catalunya (1910 a 1968)*, Barcelona, Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, 2019, fig. 1, p. 19.

4. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, taula 1, p. 29-30.

5. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, fig. 2, p. 34.

6. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, fig. 5, p. 38.

7. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, p. 46.

8. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, p. 71.

9. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, p. 73.

10. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, p. 75.

11. Patrícia SOLER PENYA, *Les primeres dones juristes de Catalunya*, p. 84.

El TFG de Patrícia Soler va guanyar el primer Premi Clara Campoamor al millor treball de final de grau amb perspectiva de gènere de la UB, i el seu treball, extractat, va ser publicat en una revista científica indexada.¹²

2.2. COMPARATIVA DE DONES MATRICULADES A DRET, FILOSOFIA I LLETRES, MEDICINA I FARMÀCIA, DE BET MACIÀ

Bet Macià Brugarolas va defensar el TFG *Anàlisi comparativa i evolució del nombre de dones matriculades i llicenciades als estudis de Dret, Filosofia i Lletres, Medicina i Farmàcia de la Universitat de Barcelona (1900-1959)* el curs 2020-2021. Aquest treball està vinculat parcialment a l'anterior, però l'autora hi afegeix una nova perspectiva comparativa. Bet Macià analitza l'evolució de les matriculacions i llicenciatures en els quatre estudis i després compara les xifres i els percentatges de dones matriculades i llicenciades en Dret, Filosofia i Lletres, Medicina i Farmàcia per la Universitat de Barcelona entre el 1900 i el 1959. Totes aquestes titulacions presentaven singularitats molt remarcables. A Medicina, per exemple, hi trobem la primera dona matriculada a la universitat a Espanya. Es tracta de Maria Helena Maseras l'any 1872. Teresa de Andrés Hernández s'inscriví a Filosofia i Lletres abans del 1882 i a Farmàcia la primera doctorada dona va ser Zoe Rosinach Pedrol, matriculada l'any 1913.

Els percentatges de dones matriculades eren significativament diferents en els diversos títols.¹³ Indiquem els percentatges de dones respecte del total de l'alumnat i les titulacions en aquest ordre:

<i>Període</i>	<i>Dret</i>	<i>Farmàcia</i>	<i>Medicina</i>	<i>Filosofia i Lletres</i>
1917-1918	0	2,5	0,70	2,3
1923-1924	0,2	12,7	2	4,86
1940-1941	2,1	26,36	2,16	19,33
1950-1951	2,9	42,9	4,3	67,9

2.3. LES PRIMERES ALUMNES UNIVERSITÀRIES A ESPANYA, DE SOFÍA VIVES

Sofía Vives Roger és l'autora del tercer treball amb metodologia parcialment quantitativa. De fet, el seu TFG *Las mujeres alumnas universitarias en España de 1910 a 1959*, defensat el curs 2022-2023, és un treball híbrid entre la recerca bibliogràfica, que hi és predominant, i l'exploració d'algunes dades estadístiques procedents de l'Institut Nacional

12. Patrícia SOLER PENYA, «Las primeras mujeres juristas en Cataluña», *Revista de Educación y Derecho*, núm. 21 (2020).

13. Bet MACIÀ BRUGAROLAS, *Anàlisi comparativa i evolució del nombre de dones matriculades i llicenciades als estudis de Dret, Filosofia i Lletres, Medicina i Farmàcia de la Universitat de Barcelona (1900-1959)*, p. 34-36.

d'Estadística (INE). Estructura el treball en èpoques històriques, des de la monarquia d'Alfons XIII fins al primer franquisme.

La virtut d'aquest treball és que l'autora ha fixat l'anàlisi a escala estatal i mostra les grans tendències de la incorporació de la dona com a estudiant en els estudis universitaris en un període històric molt determinat.

Segons les dades de l'INE, entre els anys 1931 i 1934 el percentatge de dones universitàries va créixer del 6% al 8,6%. Durant el primer franquisme (1919-1950), aquestes dades fregaven el 14% i van arribar pràcticament al 19% el curs 1957-1958, amb prevalença, quant al percentatge de dones, en les carreres com Farmàcia i Filosofia i Lletres.¹⁴

3. ELS ESTUDIS DE CAS

Vam plantejar els estudis de cas, com diu la paraula, com una aproximació qualitativa centrada en un personatge específic que tingués alguna singularitat. Sovint s'intentava fer una aproximació biogràfica de la persona seleccionada.

El primer escull era com seleccionar la dona la vida i obra de la qual serien l'objecte de la recerca. Vam disposar, des del començament, de l'esmentat annex del TFG de Patrícia Soler, on hi havia una quantitat ingent de noms de dones: les que van començar els estudis de Dret entre el 1910 i el 1968, les que es van llicenciar entre el 1927 i el 1968, i les que es van col·legiar també entre el 1927 i el 1968. A banda d'aquests valuosos apèndixs, no descartàvem cap altre procediment per a triar una dona que fos objecte d'estudi, com els contactes i les coneixences personals o familiars, la bibliografia, la premsa històrica, etc.

El criteri de la singularitat és molt poc específic i pot incloure moltes vessants. I una d'elles és la històrica. Com més retrocedíem en el temps, més singular i extraordinari era localitzar una dona que hagués estudiat Dret, i encara més, que s'hagués dedicat a l'advocacia, a la judicatura o a altres professions jurídiques. El problema, com és natural, és obtenir fonts d'informació, sobretot de caràcter primari i que permetin accedir a noves fonts, ja secundàries. Cal dir, en aquest sentit, que la capacitat de l'estudiant de dissenyar i establir bones estratègies de cerca d'informació ja forma part del treball, és una habilitat i una competència gens negligible en el nostre context.

Molt sovint aquests treballs qualitius són estudis biogràfics. Es pretén reconstruir la biografia d'una dona i aprofundir en especial en la seva joventut, la família, els estudis, la feina, el progrés professional, etc.

No ha estat fàcil començar a trobar informació de dones dels anys vint i trenta del segle passat de les quals no sabem res més que el nom, i, en general, els funcionaris del Registre Civil, lamentablement, no hi han ajudat. Era previsible trobar poques fonts escrites de dones d'aquella època, però era imprescindible poder-ne fer una identificació mínima. A partir d'un cert moment, quan ha estat possible, s'ha recorregut a les fonts orals, tant de familiars o

14. Sofía VIVES ROGER, *Las mujeres alumnas universitarias en España de 1910 a 1959*, p. 21 i 32.

amics, com de la mateixa protagonista. Utilitzar les fonts orals no és un fet habitual per a un estudiant de Dret. En aquest cas s'havia d'acudir a la tècnica de l'entrevista, d'una entrevista en profunditat. Aquesta mena d'entrevista no s'improvisa; al contrari, requereix una preparació minuciosa. L'estudiant no ha d'oblidar que l'entrevista no pretén, si més no directament, retre un homenatge o fer una aproximació general a la persona entrevistada. L'entrevista d'un TFG té per objectiu reunir informació, de manera similar a com es faria amb una altra font. Però perquè l'entrevista sigui fructífera, l'entrevistador ha de saber què necessita, quina informació vol obtenir, per això ha de partir d'un cert coneixement previ, sempre que sigui possible, per a conduir les preguntes i construir nou coneixement. No seria gaire útil, per al propòsit d'un TFG, que l'estudiant entrevistador deixés parlar sense filtre, o sense conduir la sessió, la persona entrevistada. Cal trobar un punt d'equilibri entre deixar fluir una conversa o escoltar un monòleg, i conduir la conversa cap als temes que l'estudiant vol conèixer.

L'entrevista, com qualsevol altra font d'informació, ha de ser sotmesa a crítica, i n'hem de fer conscient l'estudiant. Una vegada preparada minuciosament i realitzada, l'entrevista ha de ser processada —transcrita— i utilitzada com ho faríem amb una altra font, citant-ne fragments, reproduïts literalment o parafrasejats, quan s'escaigui.

Com veurem tot seguit, hem diferenciat els estudis de cas centrats en dones que van ser pioneres com a professores universitàries dels de dones que presenten alguna singularitat fora de l'àmbit acadèmic.

3.1. ELS ESTUDIS DE CAS FORA DEL CONTEXT ACADÈMIC

Maria Soteras Mauri (1905-1976), per Clàudia Samaniego. L'autora del treball (curs 2023-2024) va centrar-se en una de les autèntiques pioneres del dret a Catalunya. Maria Soteras, com se sap, va ser la primera dona llicenciada en Dret per la Universitat de Barcelona i, doncs, a Catalunya, i la primera dona membre del Col·legi d'Advocats de Barcelona. El treball fa, sobretot, un buidatge de la bibliografia existent sobre ella, però també maneja fonts d'arxiu (de la Universitat de Barcelona, de la Universitat Complutense de Madrid i del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya).

Maria Neus Miró Comas (1907-1965), per Xènia Reche. En aquest treball (curs 2023-2024) l'autora incrementa considerablement l'escàs coneixement que es tenia de la santfeliuena Neus Miró; en són un reflex les poc més de vint línies que hi dedica la Viquipèdia. Reche ha fet una cerca arxivística i bibliogràfica molt notable i incisiva, ja que ha consultat set arxius històrics diferents, entre els quals hi ha l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Archivo Histórico Nacional, l'Arxiu de la Diputació de Barcelona, etc. La premsa històrica ha estat una font d'informació important, però també les peces soltes aquí i allà, en col·leccions i fons diferents, que han permès reconstruir, més que no pas la vida personal de Miró, el seu currículum professional.

Neus Miró va ser un exemple de l'embranchida que va agafar la dona en el domini públic, acadèmic, laboral i professional durant els anys d'efervescència republicana i, lamenta-

blement, de les dificultats amb què es va trobar després. Filla d'un metge de professió i polític republicà, Neus Miró va començar la carrera de Filosofia i Lletres el 1924, però aviat la va deixar i va ingressar a la Facultat de Dret el 1925, on va acabar la carrera el 1929, durant la dictadura de Primo de Rivera. Fou una de les primeres dones juristes a col·legiar-se, el 1931. Vers l'any 1932 va ingressar a l'Administració pública, al Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, on va acabar exercint de cap de negociat. En va ser depurada el 1939, amb el nou règim franquista, i ja no hi va poder reingressar perquè per a ocupar una plaça d'oficial de primera calia ser home, però no per a ser auxiliar.

Mercedes Formica (1913), per Andrea Cuadrado. Aquest també és un treball de cas (curs 2023-2024), però l'autora utilitza el supòsit d'aquesta gaditana que es va matricular a la Facultat de Dret de Sevilla l'any 1931 gairebé com a excusa per a construir un discurs sobre els feminismes i sobre el feminisme de dretes. El cas de Formica és significatiu i indueix a reflexionar sobre el concepte de *feminisme*. Nascuda en una família burgesa profundament catòlica, l'autora creu que Formica va rebre la influència de la seva mare, que havia patit problemes en el seu matrimoni. El divorci dels seus pares degué incidir en la seva futura dedicació al dret privat. Entre el 1933 i el 1936 es va afiliar a la Falange Española, però recelava de la manipulació del règim franquista sobre el moviment. A principis dels anys cinquanta va participar en l'Institut de Estudios Políticos, però lentament va anar allunyant-se ideològicament de la nova Falange. A mitjan anys cinquanta va escriure sobre el domicili conjugal i la desigualtat legislativa en matèria d'adulteri, posicions que van tenir traducció legislativa en la reforma de l'article 66 del Codi civil espanyol del 1958. L'autora del treball situa Mercedes Formica dins d'un cert feminisme liberal que va començar a florir durant el franquisme.

Maria Lluïsa Algarra (1916), per Laia Batlle. Aquesta és una nova recerca duta a terme el curs 2023-2024 sobre una gran pionera. Algarra va ser la primera dona jutgessa de l'Estat espanyol: el 2 de desembre de 1936 va ser nomenada jutgessa de Primera Instància i Instrucció a Granollers pel conseller de Justícia del moment, Andreu Nin. El càrrec va durar poc a causa de les turbulències polítiques de l'època entre els mateixos partits d'esquerres a Catalunya. Però, sens dubte, va ser una de les grans pioneres de les dones juristes. No és fàcil obtenir informació que incrementi els coneixements de què disposem sobre la seva vida. Davant d'aquesta limitació, l'autora del treball va optar per analitzar la producció literària d'Algarra. La seva primera obra teatral, *Judith*, és del 1935, però l'autèntica carrera literària va desenvolupar-la a l'exili, a Mèxic, a partir del 1939, on va escriure cinc obres teatrals més, a part de literatura periodística. El teatre d'Algarra, que guanyà algun premi distingit a Mèxic, va ser representat en vida de l'autora, però, en canvi, aquestes obres no van ser publicades fins molt més tard, entre el 1992 i el 1997. Aquest treball, per tant, té la particularitat d'incidir en un vessant poc conegut d'aquesta pionera del dret.

Roser Molins (1930), per Georgina Pineda. Roser Molins és una de les pioneres vives que ha pogut ser entrevistada per l'autora. Aquest és el treball que va fer Georgina Pineda Montserrat el curs 2019-2020 i duia per títol *L'evolució del paper de la dona universitària*

i l'experiència personal de Roser Molins Verdaguer (Seva, Osona, 1930). Vam tenir coneixement de Roser Molins per casualitat i va ser un cas que qualifiquem de singular. Roser Molins es va traslladar de Seva a Barcelona el 1948 per a estudiar-hi Dret fins al 1953. En aquells anys, les estudiants a la Facultat eren el 2,3% de l'alumnat i, per tant, la podem considerar una precursora. L'autora del treball es va documentar, va recollir les informacions esparses que hi havia sobre Roser Molins i va preparar una entrevista en profunditat amb ella mateixa, que encara era i és viva. L'entrevista va ser completada amb informació complementària que ens va facilitar la seva filla, Esperança Ginebra, avui professora de dret civil a la mateixa Universitat de Barcelona.

Georgina Pineda va saber veure que la família de Roser Molins era conservadora i que en la seva vocació d'estudiar Dret hi hagué la influència del seu cunyat, que era notari, i de la seva mare, que, lluny de tallar-li les ales, la va esperonar a volar. Roser Molins, pel que s'entreveu en l'entrevista del treball, és un esperit lliure. Ella volia ser jutgessa i se'n anà a Madrid per a saber com ho havia de fer. Li van dir, literalment, que aleshores per a ser jutge calia ser home. Roser Molins va tenir diferents feines, sempre relacionades amb el món del dret: a l'Ajuntament de Terrassa, al departament legal de l'Institut d'Estudis Superiors de l'Empresa (IESE, actualment IESE Business School), fent de jutgessa substituïda a Vic (per fi, el seu somni es feia realitat), d'assessora jurídica i d'advocada a Vic.

Carmen Isern Galcerán (1897-1983), per Eva Pérez González. El mateix curs 2019-2020 es defensava el treball d'Eva Pérez González *Las primeras mujeres juristas de Cataluña. Carmen Isern Galcerán (1897-1983)*. Es tracta d'un dels millors treballs, ja que l'autora va aconseguir reunir una gran quantitat de peces que li van permetre escriure una composició molt consistent. És un exemple de com s'ha de construir una biografia integral bevent de moltes i molt diverses fonts. L'autora va mostrar una gran maduresa i capacitat. Val a dir que va ensopegar amb un personatge sobre el qual hi havia molta informació. Eva Pérez va anar a raure a Carmen Isern buscant en l'annex esmentat amb noms de dones fet per Patrícia Soler en el seu TFG: era la dona número 10 de la llista, és a dir, una de les més antigues. Isern va tenir una notable presència pública en la premsa i les institucions del règim de la seva època i això va contribuir al resultat del treball.

L'autora va fer tot el TFG durant el confinament decretat arran de la pandèmia de la covid-19. Va saber cercar informació en els portals adequats: a la Biblioteca Nacional d'Espanya, a la Biblioteca Central de la Universitat de Barcelona, a la de la Universitat de Girona, a l'Arxiu Històric de Girona, etc.

Carmen Isern va néixer el 1897 a l'Armentera (Alt Empordà, Girona) i era filla de mestres. Va començar a estudiar Magisteri l'any 1914 i el 1916 va estar becada a Madrid per la Junta para la Ampliación de Estudios (JAE), de manera que el 1921 va esdevenir professora «Normal». A partir d'aquí començà una ingent tasca sobre protecció de la infància que li va reportar càrrecs i reconeixements el 1927 i el 1928 i arran de la qual va estar molt involucrada en la JAE. Va treballar de mestra, d'inspectora, de delegada cultural de l'Estat, fins que el 1936, acusada de feixista, es va passar al bàndol nacional, el de Franco. La seva carrera professional va prosseguir sota el franquisme. El 1941, amb quaranta-sis anys, es va llicenciar

en Dret, i poc després va afiliar-se a la Falange. Des del règim, va ocupar diferents càrrecs i assistí a nombrosos congressos nacionals i internacionals sobre la dona i la infància.

Maria Montserrat Serrallonga i Sivilla (1933), per Judit Caballero. El treball de Judit Caballero Luís també té particularitats. Titulat *Història i evolució del paper de les dones al llarg del s. XX. Un estudi de cas: Maria Montserrat Serrallonga i Sivilla (1933)*, el va defensar el curs 2019-2020. Aquest TFG s'inicia amb un potent capítol sobre la història de les dones a Espanya al llarg del segle xx i l'anàlisi del cas concret té gairebé un rol secundari. Però, tanmateix, és un treball especial. Montserrat Serrallonga va néixer el 1933 i va començar a estudiar Dret el 1950, quan les dones eren el 2,9 % de l'alumnat. L'autora del treball va poder entrevistar la protagonista en una llarga conferència telefònica, perquè ens trobàvem en ple confinament. Però, a banda de l'entrevista, Judit Caballero va llegir i treballar el llibre que havia escrit Serrallonga, *Una vida a Sant Gervasi, endreces i records*, publicat el 2015. Amb la lectura apresada, l'entrevista va resultar molt més rica i productiva.

Carme Serrallonga confirma que va estudiar Dret —carrera en la qual aquell any només hi havia quinze noies— per la influència del seu pare, Lluís G. Serrallonga, doctor en Dret. De jove va ingressar a l'Opus Dei. Va començar treballant a l'Ajuntament de Barcelona, però després d'uns quants anys de no progressar internament pel fet de ser dona, finalment el 1968 va entrar al Gabinet Tècnic de Programació amb la categoria de tècnic superior en dret. Després, ja amb els ajuntaments democràtics, va progressar dins l'Ajuntament de Barcelona. Va ampliar els seus estudis de dret comparat en diversos països europeus i el 1980 va ingressar a Unió Democràtica de Catalunya. Aquí va començar la seva carrera política: al Parlament Europeu amb Unió Democràtica de Catalunya i com a cap del Gabinet de Presidència al Parlament de Catalunya. L'any 1986, quan tenia cinquanta-tres anys, es va llicenciar en Ciències Polítiques per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Amparo Batalla (1956), per Jacy Delnevo. La protagonista d'aquesta història no va ser pionera del dret —va iniciar els estudis de dret el 1977—, però el seu cas il·lustra un altre moment històric també especial. L'autora del treball, defensat el curs 2021-2022 i titulat *L'experiència universitària de les dones a l'època de Transició (1975-1978). Estudi de cas: Amparo Batalla Chulia*, va localitzar Amparo Batalla a través de coneixences familiars. El treball es focalitza en les dones universitàries durant la Transició espanyola, entre els anys 1975 i 1978, i el cas triat mostra molt bé l'ambient universitari, social i polític de l'època.

Amparo Batalla es declara, en l'entrevista que li va fer l'autora, filla d'immigrants econòmics a França que va tornar a Espanya, concretament a Barcelona, quan tenia dotze anys. El 1977 es va matricular a la Facultat de Dret, però el context de dificultats econòmiques familiars va obligar-la a estudiar en el torn de nit i a alternar els estudis amb la feina. Va triar dret per idealisme —confessa la protagonista—, per ideals de justícia i per a contribuir a fer un món millor. Però els problemes econòmics familiars l'obligaren a deixar els estudis després del primer curs. Dotze anys més tard, el 1989, es va matricular en la llicenciatura de Filosofia, pel gust d'estudiar, i gairebé hi acabà un doctorat. Pocs anys més tard, l'atzar la va dur a treballar en el cos d'auxiliars de Justícia.

3.3. ELS ESTUDIS DE CAS EN L'ÀMBIT ACADÈMIC

Aquests treballs, també biogràfics i de cas, beuen de la metodologia qualitativa i se cenyeixen a l'estudi de les primeres dones professores de dret a la Universitat de Barcelona, l'única que hi havia a Catalunya fins que l'any 1968 es va fundar la Universitat Autònoma de Barcelona. En el cas de les dones acadèmiques, ens hem centrat en el seu perfil biogràfic i hem descartat, per ara, valorar-ne l'obra científica, fet més propi de la comunitat disciplinària. Com que la incorporació de la dona al cos acadèmic de dret és un fenomen relativament recent, això facilita que en alguns casos es pugui entrevistar la mateixa protagonista. D'altra banda, en tots els casos és fàcil localitzar familiars disposats a col·laborar i, sobretot —i això és molt especial—, podem comptar amb deixebles accessibles que també poden contribuir a dibuixar el perfil personal i acadèmic del personatge.

Hi ha un matís previ que encara no ha estat resolt i que probablement mereixeria un TFG: què vol dir exactament ser «professora», des d'un punt de vista laboral? Les categories laborals han canviat molt en el context universitari. Ser la primera dona professora és sinònim de ser la primera doctorada?, la primera amb una plaça permanent de funcionari?, o la primera a impartir docència?

Mentre naixia aquesta línia secundària de TFG sobre dones juristes, la literatura pedagògica es feia ressò de la possibilitat de convertir petites recerques en entrades d'enciclopèdies col·laboratives, com la *Viquipèdia*. O, dit d'una altra manera, l'objectiu del treball es podia concretar a redactar una entrada de la *Viquipèdia* amb criteris científics i rigorosos. Hem assajat aquesta possibilitat.

Victoria Abellán Honrubia (1939), per Sara Castañé Bautista, Marta Peguero Lahiguera i Judith Jiménez Vaquero. Tres TFG han abordat la figura de Victoria Abellán, catedràtica de dret internacional públic i la primera dona que va ser professora en una facultat de dret a Catalunya, on hi exercí entre el 1962 i el 2006. El primer d'aquests TFG va ser el treball de Sara Castañé *La primera professora de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona: Victoria Abellán Honrubia (docent entre 1962 i 2006 – 1ª part)*, defensat el curs 2019-2020; el segon, que en el títol ja indicava que es tractava de la segona part de l'anterior, *La primera profesora de la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona: Victoria Abellán Honrubia (docente entre 1962 y 2006 – 2ª parte)*, va ser defensat el curs 2020-2021 per Marta Peguero; i el tercer, *Crear, redactar y publicar una entrada de Wikipedia sobre Victoria Abellán Honrubia, la primera profesora de la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona (docente entre 1962 y 2006)*, de Judith Jiménez, va ser defensat el curs 2021-2022 i ja s'orientava cap a l'entrada enciclopèdica. Els tres treballs van ser complementaris, ja que no es van fer simultàniament, sinó en moments diferents: el de Peguero es basava i coneixia el treball anterior i l'objectiu era completar-ne la informació; i el de Jiménez bevia dels dos anteriors i havia de sistematitzar-ne el contingut, completar-lo amb fonts quan calgués i fixar-lo en el format de la *Viquipèdia*.

Els tres tenen com a objectiu esbossar una biografia de la protagonista. Comencen dibuixant el perfil humà i personal d'Abellán en la infantesa i la joventut, quan la família passa de viure a Alcázar de San Juan a establir-se a Alacant, amb vincles constants amb Granada,

d'on era la família de la mare. Després, estudien el record d'un avi matern que era advocat i l'impuls dels pares, sobretot la mare, perquè els fills tinguin una carrera universitària. Victoria Abellán va començar Dret a Granada i va acabar la llicenciatura a Barcelona, seguint tant el seu mestre, el Dr. Díez de Velasco, com el seu marit, advocat que també va traslladar-se a la Ciutat Comtal. Només quinze dones van acabar la llicenciatura a Barcelona el 1962, però Abellán públicament no ha donat mai importància a aquest fet, ni tampoc al de ser la primera professora dona de la Facultat. A continuació, els treballs es fixen en els seus primers anys com a docent: la realització de la tesi, els problemes polítics per a mantenir-se en un departament universitari quan va incorporar-s'hi un nou catedràtic, atesa la clara orientació política d'esquerres de la protagonista, i el seu primer contracte com a professora. I després segueixen el seu perfil acadèmic —sense valorar-ne la tasca científica—, el compromís polític personal i la jubilació. Les fonts per a fer aquests treballs van ser escrites i orals. Disposaven d'una substancial introducció a la protagonista que es va fer en un llibre homenatge que s'havia publicat, però la font d'informació més important va ser la de les entrevistes en profunditat, que es presenten transcrites com a annexos en els TFG corresponents, que es van fer a Sara Velasco, filla de Victoria Abellán, i a quatre dels seus deixebles: Anna Badia, Xavier Pons, Andreu Olesti i Antoni Pigrau.

Encarna Roca Trias (1944), per Maribel Gimeno Catalán. El curs 2020-2021 Maribel Gimeno va defensar el treball *Maria Encarnació Roca i Trias (26/04/1944). Primera dona en assolir la càtedra de dret civil a Espanya*. Encarna Roca va ser una de les primeres professores de dret a Catalunya, ja que es va incorporar a la Universitat de Barcelona el 1968, i també va ser la primera catedràtica de dret civil en una universitat espanyola. Però, a més, ja fora de l'àmbit acadèmic, Roca també fou pionera en la judicatura: el 2005 es convertia en la primera dona que accedia al Tribunal Suprem (TS) pel torn de juristes de prestigi reconegut i la primera dona magistrada de la Sala Civil del TS. El 2012 accedia al Tribunal Constitucional i es convertia en la sisena dona que arribava a l'alta magistratura. S'acumulaven els motius per a esbossar el seu perfil biogràfic, com estàvem fent en altres casos, i completar, com estem preveient, l'entrada corresponent a la *Viquipèdia*.

Malgrat la projecció pública d'Encarna Roca, no abundaven les notícies sobre el seu perfil biogràfic en l'etapa prèvia a les fites universitàries i judicials que havia assolit. Aquí seguí havent-hi un camí gairebé verge. Es van explorar les fonts escrites i, sobretot, com en altres casos, es van centrar molts esforços en les entrevistes. En aquesta ocasió, el maig del 2021 la mateixa Encarna Roca va ser entrevistada a fons per videoconferència des del Tribunal Constitucional, i també foren entrevistats, per separat, quatre dels seus deixebles: els professors Ramon Casas, Joan Egea, Josep Ferrer i Isabel Miralles. Totes les entrevistes estan recollides en els annexos del TFG.

Encarna Roca no tenia antecedents familiars vinculats al món del dret, tret d'un besavi procurador. De fet, va començar a estudiar dret el 1968 perquè descartà les ciències i se sentia atreta pel llatí i el grec, perquè va creure que seria una manera de guanyar-se la vida i també una mica per inèrcia, seguint el que feien alguns companys d'estudis. Durant la carrera aviat se sentí atreta pel dret civil i el catedràtic Fernández de Villavicencio li

oferí quedar-se a la Universitat per a fer-hi el doctorat. Aquí començava la seva trajectòria acadèmica, que va culminar el 1979, quan va guanyar per oposició una càtedra de dret civil a la Universitat de Barcelona i esdevenia, com s'ha dit, la primera catedràtica de la disciplina a tot l'Estat. L'any següent també va ser la primera dona que ingressava a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. Tant ella mateixa com els seus deixebles reconeixen que la protagonista trencava successivament, com a dona, diferents sostres de vidre sense atribuir-hi gaire importància, com el curs natural de la vida acadèmica i professional.

Alegria Borràs (1943-2022), per Meritxell Ferrer Rodríguez. El segon semestre del curs 2020-2021 Meritxell Ferrer va escriure i defensar el treball *Alegria Borràs Rodríguez (1943-2020), primera catedràtica de dret internacional privat a la Universitat de Barcelona*, sobre una altra de les professores pioneres de la Facultat de Dret. Es tractava d'Alegria Borràs, la segona dona, després de Victoria Abellán, que n'era professora (1964) i la qual amb el temps esdevindria catedràtica de dret internacional privat a la Universitat de Barcelona. Meritxell Ferrer va ser una alumna especialment madura i autònoma. De fet, com una metadada del treball que feia, ella mateixa és un exemple de dona lluitadora. Va fer el TFG durant els últims mesos de l'embaràs del seu primer fill i la presentació oral del treball acadèmic va coincidir gairebé amb el part.

Aquest TFG és modèlic per diferents motius, però, sobretot, perquè l'autora va saber cercar, localitzar, filtrar i sistematitzar un gran nombre de fonts documentals. I és que el treball va combinar magistralment les entrevistes —font qualitativa per antonomàsia— a Lluís Vallverdú Borràs, el fill menor d'Alegria Borràs, i a dos dels seus deixebles més destacats (els professors Joaquim Forner i Cristina González), amb altra documentació escrita. Es tractava de documentació totalment esparsa que calia tenir l'habilitat de saber conjugar amb la nombrosa informació oral que s'obtenia: documents del Registre Civil, de l'Arxiu Històric de la UB, de l'Arxiu General de la Universitat de Còrdova, de la Unitat de Personal Acadèmic de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), etc. Finalment, l'annex documental va reunir una trentena de peces.

El treball sobre Alegria Borràs presenta l'estructura que s'estava convertint en habitual tot resseguint el perfil biogràfic del personatge: marc històric, esfera personal (infantesa, joventut, família), esfera acadèmica, esfera professional i, en aquest cas, un annex molt ric.

Com s'ha dit, Alegria Borràs va ser la segona dona professora i la primera catedràtica en una facultat de dret a Catalunya, va ser la primera que va superar les proves per a ser inspectora fiscal, l'única dona vicedegana de la UAB en un llarg període de vint anys, la primera professora catalana que va impartir docència al príncep Felip de Borbó i una de les poques dones de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya (però únic cas en què un notari era substituït per una persona que no era de la carrera).

En l'àmbit personal, l'autora del treball diu el següent de la nostra protagonista:

[...] tenia una personalitat amb cert esperit aventurer, de ment oberta, una persona curiosa, determinada, forta, més pragmàtica que no pas teòrica, col·laboradora, afectuosa, familiar, amb gran capacitat d'aprendre i adaptar-se, enèrgica, alegre, juvenil, rigorosa,

avispada, coratjosa, vital, generosa, divertida, cordial, gran amiga, amb moltes ganes de viure i amb una empenta extraordinària.

Amb una enorme capacitat de treball, se li reconeix un altíssim nivell professional universitari i en institucions internacionals en el marc de la Unió Europea i de la Conferència de la Haia representant Espanya, a més d'una vida familiar rica i dedicada. La seva activitat acadèmica i professional es va desenvolupar en un context ocupat majoritàriament per homes i en relació amb aquest fet considerava que «s'ha de trepitjar el terreny dels homes com si fos el més normal del món». Segons Ferrer, Borràs practicava un feminisme de fets, més que no pas de discurs polític.

4. ALTRES TREBALLS SOBRE DONES I DRET

A més a més dels esmentats TFG sobre dones juristes pioneres a Catalunya, també s'han defensat altres treballs que superen l'àmbit català o que són treballs de síntesi, sobretot bibliogràfica, d'abast més general i transversal. Encara que s'aparten del tema de la jornada i de la publicació, en donarem una breu notícia.

Elisa Pérez Vela (1940), per Mari Carmen García Pérez. Aquest treball, *Elisa Pérez Vera. Primera rectora de una universidad española (1982-1987)*, fou defensat el curs 2021-2022 i l'autora el va fer de manera molt autònoma. S'hi dibuixen els perfils personal, acadèmic i professional extern a la universitat de Pérez Vela, des de l'Organització de les Nacions Unides fins al Consell d'Estat. També s'esmenten els premis i les distincions que ha rebut aquesta jurista llicenciada a Granada i primera rectora d'una universitat espanyola (Universitat Nacional d'Educació a Distància) en vuit-cents anys d'història, com recorda la mateixa autora. A més del buidatge bibliogràfic, Mari Carmen García va fer una entrevista en profunditat a la mateixa Elisa Pérez Vela que es transcriu en el treball.

Les dones a l'Administració de justícia (1966-2018), per Jéssica V. Cabezas Mina. El curs 2019-2020 Jéssica Cabezas va defensar el treball *Les dones a l'Administració de justícia. L'evolució de l'accés de la dona a la judicatura a Espanya entre 1966-2018*. Es tracta d'un treball majoritàriament quantitatiu que té el mèrit d'haver localitzat fonts documentals oficials d'indubtable interès per a la recerca en la matèria. Després d'uns capítols contextualitzadors i d'un que se centra en les primeres dones jutges a Espanya, l'autora estudia l'evolució en termes quantitatius de l'accés de les dones a la judicatura i de les dones que accedeixen a llocs de responsabilitat en òrgans centrals de la judicatura a Espanya entre el 1966 i el 2018.

La figura de la jutgessa a l'Espanya contemporània (1930-2021), per Sílvia Gómez Sellarés. El treball *La figura de la jutgessa a l'Espanya contemporània. Anàlisi històrica i evolució (1930-2021)*, defensat el curs 2021-2022, duu a terme, després d'uns capítols introductoris sobre la dona universitària i en l'Administració de justícia, un estudi comparatiu entre el

nombre d'homes i el de dones que hi ha en la carrera judicial en general a l'Estat, en els òrgans superiors i, finalment, en el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

Discriminació per raó de gènere envers la dona jurista, per Júlia Ibáñez Deiró. El treball *La discriminació per raó de gènere envers la dona jurista en l'actualitat, especialment en l'àmbit de l'advocacia* analitza el marc jurídic sobre la igualtat de gènere, el sostre de vidre en les professions jurídiques, la bretxa salarial per raó de gènere en l'advocacia i la relació entre comunicació jurídica i dona jurista.

La regulació jurídica de l'accés de les dones a la universitat, per Mariona Llobet Sánchez. A *Regulació jurídica i polítiques igualitàries en l'accés de les dones a l'educació superior a Espanya*, defensat el curs 2021-2022, Mariona Llobet analitza fil per randa un tema que tangencialment havia estat recurrent i tractat de manera puntual en molts dels treballs anteriors: la regulació de l'accés de les dones a la universitat. Aquesta anàlisi historicojurídica es completa amb l'estudi de les polítiques d'igualtat en l'educació superior a Espanya des de la Segona República fins a l'actualitat.

5. CONCLUSIONS

La línia de TFG sobre les primeres dones juristes a Catalunya, que ha superat, però, el marc geopolític català, s'ha mostrat fructífera en els darrers anys. S'ha fet una aproximació acadèmica al fenomen històric de l'accés de les dones a les professions jurídiques. Convertir aquest tema en objecte d'investigació històrica, amb les eines metodològiques pròpies de la història i de les ciències socials i jurídiques, permet a les estudiants una doble immersió: la de l'experiència de recerca, que va més enllà de la síntesi bibliogràfica, i la de l'aproximació acadèmica i científica a problemes socials i jurídics del nostre temps.

La selecció acurada dels temes de recerca forma part de l'aprenentatge de la recerca. Elegir un tema aplicant determinats criteris, delimitar-lo adequadament fixant els objectius i les preguntes sobre la recerca pertinents, dissenyar un pla de treball, cercar amb intencionalitat les fonts d'informació necessàries, ser crític amb les fonts, sistematitzar la informació obtinguda, aplicar-hi reflexió i convertir-ho en coneixement, és un aprenentatge imprescindible i rellevant en una estudiant que en pocs mesos es convertirà en graduada en Dret.

Pel que fa al contingut material de la línia sobre les primeres dones juristes, considerem que cal seguir investigant tant casos singulars com temes generals i/o transversals. En els estudis de cas, cal seguir preguntant-se per què i com aquelles primeres dones juristes, pioneres en el seu moment i en els seus contextos, van fer el pas endavant d'endinsar-se en un món que fins aleshores estava reservat als homes. Era militància feminista? Era ideologia política? Era fruit d'un esperit íntim lluitador i aventurer? Era l'influx de familiars, propers o més llunyans? Era una determinació especial viscuda, malgrat tot, amb naturalitat? Els

treballs fets fins ara ens mostren que no hi havia un patró comú. Les dones pioneres no eren necessàriament feministes, però ho podien ser; ni eren necessàriament d'esquerres, però algunes ho eren, així com d'altres eren de família i entorn conservador; ni tenien necessàriament familiars vinculats amb el món del dret. Hem trobat totes les possibilitats, tots els factors, tots els contextos. La llista de casos singulars per estudiar, ni que sigui per la precocitat, és llarguíssima.

També els estudis quantitius tenen camp per córrer. Es poden estudiar altres facultats de dret de la mateixa manera, o similar, que es va analitzar l'accés de les dones estudiants a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, única a Catalunya durant molts anys; es poden comparar els resultats de l'accés de la dona a aquests estudis universitaris de dret amb els d'altres regions o països en el mateix moment històric; es poden estudiar millor els casos de les llicenciades que es van col·legiar.

Cal seguir investigant per a comprendre millor la naturalesa dels casos singulars, per a entendre millor aquest biaix de gènere en el món del dret en les etapes històriques recents i per a compensar i equilibrar els mèrits dels juristes i de les juristes destacats.

ANNEXOS

RELACIÓ DE TREBALLS DE FINAL DE GRAU SOBRE DONES I JURISTES DEFENSATS A LA FACULTAT DE DRET DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA ELS CURSOS 2018-2019 I 2022-2023¹⁵

- BATLLE GALLEGOS, Laia. *La producció literària de Maria Lluïsa Algarra i Coma (1916-1957), la primera jutgessa a l'Estat espanyol*. Universitat de Barcelona, 2024 [publicat en el Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <<http://hdl.handle.net/2445/214190>>].
- CABALLERO LUÍS, Judit. *Història i evolució del paper de les dones al llarg del s. XX. Un estudi de cas: Maria Montserrat Serrallonga i Sivilla (1933)*.
- CABEZAS MINA, Jéssica. *Les dones a l'Administració de justícia. L'evolució de l'accés de la dona a la judicatura a Espanya entre 1966-2018*.
- CASTAÑÉ BAUTISTA, Sara. *La primera professora de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona: Victoria Abellán Honrubia (docent entre 1962 i 2006 - 1ª part)*.
- CUADRADO MANTERO, Andrea. *Entre la Falange y el feminismo. Mercedes Formica y la lucha por la igualdad de género*.
- DELNEVO RAMOS, Jacy. *L'experiència universitària de les dones a l'època de Transició (1975-1978). Estudi de cas: Amparo Batalla Chulia*.
- FERRER RODRÍGUEZ, Meritxell. *Alegría Borrás Rodríguez (1943-2020), primera catedràtica de dret internacional privat a la Universitat de Barcelona*.

15. La major part d'aquests treballs poden ser consultats en el Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/47429>>.

- GARCÍA PÉREZ, Mari Carmen. *Elisa Pérez Vera. Primera rectora de una universidad española (1982-1987)*.
- GIMENO CATALÁN, Maribel. *Maria Encarnació Roca i Trias (26/04/1944). Primera dona en assolir la càtedra de dret civil a Espanya*.
- GÓMEZ SELLARÉS, Sílvia. *La figura de la jutgessa a l'Espanya contemporània. Anàlisi històrica i evolució (1930-2021)*.
- IBÁÑEZ DEIRÓ, Júlia. *La discriminació per raó de gènere envers la dona jurista en l'actualitat, especialment en l'àmbit de l'advocacia*.
- JIMÉNEZ VAQUERO, Judith. *Crear, redactar y publicar una entrada de «Wikipedia» sobre Victoria Abellán Honrubia, la primera profesora de la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona (docente entre 1962 y 2006)*.
- LLOBET SÁNCHEZ, Mariona. *Regulació jurídica i polítiques igualitàries en l'accés de les dones a l'educació superior a Espanya*.
- MACIÀ BRUGAROLAS, Bet. *Anàlisi comparativa i evolució del nombre de dones matriculades i llicenciades als estudis de Dret, Filosofia i Lletres, Medicina i Farmàcia de la Universitat de Barcelona (1900-1959)*.
- PEGUERO LAHIGUERA, Marta. *La primera profesora de la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona: Victoria Abellán Honrubia (docente entre 1962 y 2006 - 2ª parte)*.
- PÉREZ GONZÁLEZ, Eva. *Las primeras mujeres juristas de Cataluña. Carmen Isern Galcerán (1897-1983)*.
- PINEDA MONTSERRAT, Georgina. *L'evolució del paper de la dona universitària i l'experiència personal de Roser Molins Verdaguer (Seva, Osona, 1930)*.
- RECHE RECHE, Xenia. *Maria Neus Miró Comas (1907-1965), lletrada en el Departamento de Sanidad de la Generalitat de Catalunya republicana*. Universitat de Barcelona, 2024 [publicat en el Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <<http://hdl.handle.net/2445/214077>>].
- SAMANIEGO GONZÁLEZ, Clàudia. *Maria Soteras i Maurí (1905-1976). Primera dona llicenciada en Dret a la Universitat de Barcelona, i primera dona membre del Col·legi d'Advocats de Barcelona*. Universitat de Barcelona, 2024 [publicat en el Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona: <<http://hdl.handle.net/2445/214057>>].
- SOLER PENYA, Patrícia. *Les primeres dones juristes de Catalunya. Evolució del nombre de dones estudiants de Dret i col·legiades a Catalunya (1910 a 1968)*.
- VIVES ROGER, Sofía. *Las mujeres alumnas universitarias en España de 1910 a 1959*.

RELACIÓ DE DONES JURISTES ESTUDIADAES

Carmen Isern Galcerán (1897-1983)
 Maria Soteras Maurí (1905-1976)
 Maria Neus Miró Comas (1907-1965)
 Mercedes Formica (1913-2002)
 Roser Molins Verdaguer (1930-)

Maria Montserrat Serrallonga Sivilla (1933-)
Victoria Abellán Honrubia (1939-)
Elisa Pérez Vela (1940-)
Encarna Roca Trias (1944-)
Alegria Borràs (1944-2020)
Amparo Batalla (1956-)
Maria Lluïsa Algarra Coma (1916-1957)